

УДК 37.015.31:316.356.2

Р. Х. ВАЙНОЛА

доктор педагогічних наук, професор
Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова

ПОКАЗНИКИ ГОТОВНОСТІ МОЛОДІ ДО СТВОРЕННЯ СІМ'Ї

У статті охарактеризовано сучасні підходи до складових процесу формування готовності молоді до створення сім'ї. Визначено критерії та показники проявів цього суспільного феномена. Виявлено особливості формування готовності старшокласників до створення сім'ї та укладання шлюбу. Охарактеризовано прояви дошлюбного етапу формування готовності молоді до створення сім'ї. Представлено структуру готовності молоді до створення сім'ї та її компоненти: мотиваційно-ціннісний, інтелектуально-пізнавальний, операційно-практичний та емоційно-вольовий. Надано змістову характеристику компонентів готовності молоді до створення сім'ї. Виокремлено передумови та впливові механізми, що визначають успішність підготовки старшокласників до створення сім'ї.

Ключові слова: сім'я, шлюб, готовність до створення сім'ї, дошлюбний етап, компоненти готовності.

У сучасній економічній та політичній ситуації в Україні інститут сім'ї зазнає серйозних матеріальних і морально-психологічних труднощів та випробувань. Прогресивні зміни, що відбуваються нині в суспільстві, з одного боку, сприяють саморозкриттю, самовизначенню й самоствердженню людини, з іншого – спричиняють дефіцит добра й милосердя у стосунках між людьми, зокрема між членами родини, труднощі сімейного виховання, у основі яких – недостатньо сформований рівень культури батьків щодо виконання ними батьківських функцій та обов'язків.

Недоліки підготовки молоді до сімейного життя в українському суспільстві опосередковано впливають на соціально-економічне становище та умови життя всіх категорій сімей. Особливо вони позначилися на молодих сім'ях, від становлення й соціального самопочуття яких залежить і сьогодення, і майбутнє України. Неготовність молоді створювати стабільні сім'ї, невідповідність індивідуально-особистісних характеристик юнаків і дівчат, недостатність знань молоді про шлюб і проблеми, які спіткають молоде подружжя, низький рівень умінь, якими необхідно володіти, плануючи та виховуючи дитину, та низька мотивація до створення сім'ї спричиняють низку негативних процесів у інституті сім'ї взагалі. Тому одним із важливих напрямів збереження стабільного шлюбу є розвиток психологічної та педагогічної готовності молодих людей до створення сім'ї.

Актуальність порушених проблем підтверджують положення Сімейного кодексу України та Державної цільової програми підтримки сім'ї до 2016 року. У цих документах утверджено значущість молодої сім'ї для розвитку суспільства, зацікавленість держави у створенні міцної сім'ї, необхідність створення сприятливих умов для її розвитку та реалізації, деталізовано соціальні засади роботи з молоддю, яка готується вступати у шлюбне життя.

Проблему підготовки молоді до сімейного життя досить повно розглядали в психологічних дослідженнях (А. Денисенко, В. Захарченко, О. Кізь, Ф. Кочкарова, Г. Кошонько, Т. Носакова, П. Решетов, О. Тарновська, С. Шандрук та ін.).

Концептуальні положення соціально-педагогічної роботи з сім'єю викладено в працях О. Безпалько, В. Бочарової, І. Зверевої, А. Капської, В. Костіва, Ж. Петрочко тощо.

Дослідженню проблем становлення та розвитку сім'ї, батьківства, а також просвітницької роботи з батьками, зокрема з молодими сім'ями, присвячено наукові напрацювання Т. Алексеєнко, Т. Говорун, І. Гребенніков, В. Кравця, І. Трубавіної та ін.

Проблема теорії та практики підготовки молоді до сімейного життя та шлюбу знайшла відображення в низці дисертаційних і монографічних робіт із соціальної педагогіки українських науковців (Н. Гевчук, О. Міхеєвої, І. Пеші, М. Соляник) тощо.

Теоретико-методологічні аспекти дослідження сім'ї, батьківства та проблем сімейного виховання висвітлили у своїх публікаціях зарубіжні педагоги та соціологи: С. Гудман (S. Goodman), Л. Давідофф (L. Davidoff), Д. Добсон (D. Dobson), Майк та Террі Квін, (M. & T. Queen) Дж. Келлі (J. Kelly), Р. Кемпбелл (R. Campbell), К. Кволс (C. Qualls), П. Ласлетт (P. Laslett), Д. Морган (D. Morgan), Л. Поллок (L. Pollok), М. Янг (M. Young) та ін.

Поняття “готовність до сімейного життя” розглянуто в працях багатьох дослідників. Було встановлено, що в якості критеріїв готовності автори визначають або сформованість якостей сім'янина (А. Суворова, І. Трухін), або сформованість знань про шлюб і шлюбні стосунки (І. Гребенніков, І. Дубровіна) тощо.

Водночас актуальність проблеми, посилений інтерес учених до питань підготовки молоді до сімейного життя й недостатня розробленість саме питання формування готовності до входження у шлюбні стосунки в українській педагогічній теорії зумовили необхідність деталізації форм і методів формування готовності учнівської молоді до сімейного життя.

Саме тому *метою статті* є обґрунтування складових готовності старшокласників до майбутнього сімейного життя.

Для розкриття поняття “готовність до сімейного життя” треба виходити із сутності подружнього життя як діяльності, зумовленої функціями сім'ї, і поняття готовності як стану та якості особистості. Зокрема, В. Кравець уважає, що готовність людини до шлюбу й сім'ї є розуміння нею суспільного значення своїх дій, певних обов'язків між подружжям, відповідальності за сім'ю та дітей, добровільне прийняття непередбачених у сімейному житті турбот і обмежень у особистій свободі [3].

Ціннісні орієнтації як показник готовності молоді до сімейного життя розглядає також А. Красовський. Науковець стверджує, що готовність до сімейного життя є системою сформованих стійких якостей особистості, необхідних для успішного створення й функціонування сім'ї. А саме: по-

чуття обов'язку, відповідальність, турбота, взаєморозуміння в спілкуванні з іншими людьми, установки на дружні взаємини з особами іншої статі, уміння поступатися, бути чуйним і уважним до оточуючих [4].

Підготовку до шлюбу як формування певного морального комплексу почуттів визначає В. Сисенко. Автор закладає в розуміння готовності до шлюбу низку властивостей характеру, здатність особистості прийняти на себе нові обов'язки щодо свого шлюбного партнера та майбутніх дітей [7]. Учений увів поняття “здатність до шлюбу” та виокремив такі його складові, як: здатність турбуватися про іншу людину, робити добро; здатність співчувати, співпереживати, розуміти партнера, знаходити духовну єдність з ним; здатність до кооперації, співпраці, спілкування; висока етична культура, вміння розуміти іншу людину з усіма її недоліками, стримувати власний егоїзм.

Натомість Л. Панкова переконує, що готовність до шлюбу – це, насамперед, глибоке усвідомлення самим молодим чоловіком або дівчиною завдань сім'ї, серйозне ставлення до шлюбу, здібність до виховання нового покоління [5]. Розуміння ролі сім'ї в суспільстві та орієнтація на виховання дітей є основними показниками готовності до шлюбу.

Для розуміння сутності процесу підготовки молоді до сімейного життя важливо усвідомити значущість психологічної готовності до шлюбу. Так, М. Алексеева [1] виділила психологічні фактори, що впливають на гармонійність взаємин подружжя: досвід проживання партнерів у своїх батьківських сім'ях (соціально-культурні та національні традиції в розподілі сімейних ролей та їх виконанні); особистісні якості майбутнього подружжя (очікування, пов'язані зі шлюбом, вимоги щодо шлюбного партнера та сімейного життя); просімейна мотивація тощо.

Для нас близьким є підхід Т. Буленко, яка розглядає готовність до шлюбу як інтегроване психологічне утворення, яке включає стійку позитивну мотивацію шлюбу, актуалізацію знань, умінь і навичок особи, особистісні якості сім'янина, здатність до емпатичного розуміння партнера, конструктивну поведінку в сім'ї [2]. Складовими готовності автор називає почуття обов'язку, відповідальність, турботу, взаєморозуміння в спілкуванні з іншими людьми, уміння поступатися. При цьому він відзначає, що готовність до утворення сім'ї виявляється як певна система соціальних ставлень, сімейних цінностей, орієнтацій на позитивні стосунки між подружжям.

Обґрунтовуючи зміст поняття “здатність до шлюбу”, В. Торохтій називає такі його складові: здатність піклуватися про іншу людину, самовіддано їй служити, активно робити добро; здатність співпереживати, співчувати, тобто “входити” в емоційний світ партнера, розуміти його радості та прикраси, переживання та невдачі, поразки й перемоги, знаходити духовну єдність з іншою людиною; здатність до кооперації, співробітництва, міжособистісного спілкування, наявність навичок і вмінь у здійсненні багатьох видів праці, організації домашнього споживання та розподілу; висока етична й психологічна культура, що допускає вміння бути терпимим і

поблажливим, великодушним і добрим, приймати іншу людину з усіма дивинами та недоліками, придушувати власний егоїзм.

Усі ці здібності є показниками вміння людини швидко змінювати свою поведінку відповідно до обставин, що змінюються, виявляти терпимість, стійкість і передбачуваність своєї поведінки, здатність до компромісу. Таким чином, автор, відзначаючи високу значимість підготовленості кожної особистості до сімейного життя, наголошує, що поєднуються в родину дві особистості з їх складними психологічними й фізіологічними особливостями, тому для людей, що перебувають у шлюбі, дуже важливо бути зрілими в соціально-психологічному відношенні особистостями [8].

Аналіз цих понять свідчить, що готовність до сімейного життя вчені визначають як сформованість ціннісних орієнтацій, або сформованість якостей сім'янина, або сформованість знань і вмінь, або готовність до окремого аспекту (психологічного чи морального).

Отже, готовність молоді до сімейного життя є динамічним утворенням, що залежить від багатьох зовнішніх та внутрішніх факторів і становить складний синтез взаємопов'язаних і взаємозумовлених чинників. Структуру цієї готовності, на нашу думку становлять такі компоненти: мотиваційно-ціннісний, інтелектуально-пізнавальний, операційно-практичний та емоційно-вольовий.

Мотиваційно-цінісна готовність на її вищому рівні проявляється у визнанні молоддю цінності сім'ї та шлюбу як важливих для особистості та суспільства цінностей. При цьому важливими критеріями є прагнення молодих людей до створення сім'ї, бажання нести відповідальність за успішність майбутніх сімейних стосунків. Критеріальними показниками її наявності є: усвідомлення та особистісне прийняття сім'ї та шлюбу як цінності, визнання значущості внутрішньо-сімейного спілкування, прийняття вимог до ролі сім'янина.

Інтелектуально-пізнавальна готовність передбачає оволодіння сукупністю знань з психології особистості та сімейних стосунків, зокрема знання засад сімейної педагогіки та етики й психології сімейного життя, організації ефективної життєдіяльності сім'ї. Показниками цієї готовності є: наявність знань про сім'ю та шлюб, обізнаність щодо базових потреб сім'ї, сімейного побуту та обов'язків членів молоді сім'ї.

Операційно-практична готовність до створення сім'ї проявляється через уміння та навички, необхідні в сімейному житті: конструктивні, комунікативні, гностичні, організаторські. Показниками операційної готовності є система вмінь прогнозувати розвиток сім'ї, моделювати можливі сімейні ситуації з урахуванням психологічних особливостей членів сім'ї, регулювати взаємини в системі "особистість – сім'я – суспільство" та "особистість – сім'я – особистість", тобто співпрацювати з усіма членами сім'ї, формувати почуття співпереживання та співучасті у спільній діяльності, поєднувати вимогливість з повагою до особистості.

Емоційно-вольовий компонент готовності передбачає створення оптимальних умов життя у сім'ї для кожного її члена, любов до близьких і дітей, до позитивного емоційного налаштування на укріплення сім'ї в різ-

номанітних ситуаціях, потреба трудитися на благо сім'ї. Головним показником емоційної готовності є наявність психологічної установки на задоволення від сімейних справ і обов'язків, прагнення до подолання перешкод на шляху до створення здорової благополучної сім'ї.

Для шкільної молоді важливою ланкою готовності до сімейного життя є так званий "соціальний інститут дошлюбної поведінки", оскільки саме в цей віковий період у дошлюбній поведінці закладаються основи майбутніх сімейних відносин, ціннісні орієнтації подружжя. Л. Савинов [6] зазначає, що дошлюбна поведінка – більш довгий та складний процес, ніж процес вибору партнера. На дошлюбну поведінку молодої людини впливає стиль батьківських відносин і атмосфера батьківського дому, культура суспільства, різноманітні індивідуально-особистісні характеристики та ціннісні орієнтації індивіда та система дошлюбного виховання загалом, яка існує в суспільстві.

Із переходом у ранній юнацький вік дія "несімейних" інститутів виховання починає переважати над сімейними для абсолютної більшості людей. Подальший процес розвитку особистості людини, починаючи з юнацтва, набуває суто індивідуальних рис і багато в чому залежить від кола осіб, з якими вона спілкується, а також від ситуацій, у яких розгортається спілкування, та від його характеру. Важливу роль у формуванні готовності до сімейного життя відіграє також зміст і характер дошлюбної поведінки, мотивація вибору партнера, мотивація вступу в шлюб, дошлюбні уявлення про сім'ю тощо. Впливовим чинником також є сумісність шлюбних партнерів, яка проявляється на психологічному, соціальному, духовному, побутовому рівнях.

У процесі самого життя молодь переймає від старшого покоління чимало знань про відносини з протилежною статтю, про шлюб, сім'ю, завоює норми поведінки в сімейному житті. У сучасних соціальних умовах діють стереотипні та нестереотипні ціннісні орієнтації дошлюбної поведінки. До стереотипних належать такі: вибір шлюбного партнера зі свого стану, приблизно рівного матеріального становища, рівня освіченості, однієї й тієї самої національності, віросповідання; загальноприйнятий вік вступу до шлюбу, різниця у віці між подружжям; загальні риси залицяння, дотримання весільних звичаїв і традицій; врахування думки батьків, родичів і друзів при виборі шлюбного партнера.

Висновки. Отже, можна дійти висновку, що мета підготовки до шлюбу полягає у формуванні в людини потреби в сім'ї, бажання мати повноцінну сім'ю, жити в ній та відповідати за неї. Потреба молодої людини мати власну сім'ю має формуватися як потреба в традиційній, суспільно значущій формі реалізації та організації особистого життя, що відповідає соціальній сутності людини та її об'єктивному призначенню. Це потреба поєднати своє особисте життя з життям особи протилежної статі через інтимно-особистісне ставлення до неї, поєднати з метою досягнення традиційних "вічних" цілей людського існування (це – кохання, діти, сімейний затишок і щастя, спільна праця, підтримка здоров'я, спілкування з близькими та рідними людьми).

Таким чином, ми будемо визначати *готовність до сімейного життя* молоді як складний синтез взаємопов'язаних і взаємозумовлених результатів підготовки до створення сім'ї, що містить такі компоненти: мотиваційно-ціннісний, інтелектуально-пізнавальний, операційно-практичний, емоційно-вольовий.

До перспективних напрямів дослідження цієї проблеми належать: визначення особливостей підготовки старшокласників до відповідального батьківства; виявлення впливів гендерних стереотипів на формування готовності молоді до створення сім'ї тощо.

Список використаної літератури

1. Алексеева М. І. Сімейна взаємодія та вплив на формування особистості / М. І. Алексеева // Демографічна ситуація в карпатському регіоні: реальність, проблеми, прогнози на XXI століття : тези міжнар. наук.-практ. конф. – Чернівці ; Київ, 1996. – С. 480–482.
2. Буленко Т. В. Особливості формування психологічної готовності до сімейного життя студентської молоді : дис. ... канд. психол. наук / Т. В. Буленко. – Київ, 1995. – 200 с.
3. Кравець В. П. Теорія і практика підготовки учнівської молоді до сімейного життя : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / В. П. Кравець. – Тернопіль, 1997. – 34 с.
4. Красовський А. С. Преподавание этики и психологи семейной жизни в школе: Из опыта работы / А. С. Красовский. – Минск : Нар. Аскета, 1990. – 128 с.
5. Панкова Л. М. У порога семейной жизни : книга для учителя / Л. М. Панкова. – Москва : Просвещение, 1991. – 144 с.
6. Савинов Л. И. Семейведение : учеб. пособ. / Л. И. Савинов. – Саранск : Изд-во Мордовская ун-та, 2000. – 194 с.
7. Сисенко В. А. Супружеские конфликты / В. А. Сисенко. – Минск, 1989. – 179 с.
8. Торохтий В. С. Психология социальной работы с семьей / В. С. Трохтий. – Москва : Просвещение, 1996. – 91 с.

Стаття надійшла до редакції 01.02.2016.

Вайнола Р. Х. Показатели готовности молодежи к созданию семьи

В статье охарактеризованы современные подходы к составляющим процесса формирования готовности молодежи к созданию семьи. Определены критерии и показатели проявления данного общественного феномена. Выявлены особенности формирования готовности старшеклассников к созданию семьи и заключению брака. Охарактеризованы проявления добрачного этапа формирования готовности молодежи к созданию семьи. Представлена структура готовности молодежи к созданию семьи и ее компоненты: мотивационно-ценностный, интеллектуально-познавательный, операционно-практический и эмоционально-волевой. Предоставлена содержательная характеристика компонентов готовности молодежи к созданию семьи. Выделены предпосылки и механизмы влияния, определяющие успешность подготовки старшеклассников к созданию семьи.

Ключевые слова: *семья, брак, готовность к созданию семьи, добрачный этап, компоненты готовности.*

Vaynola R. Indicators of Readiness of Young People to Start a Family

The article presents the characteristic of modern approaches to the components of the process of formation of readiness of young people to create a family. Defined criteria and indicators of the manifestations of this social phenomenon. Peculiarities of formation of readiness of seniors to family and marriage. Characterized by the existence of pre-marital

stage of formation of readiness of young people to create a family. The structure of preparedness of young people to create the family and its components: motivational value, intellectual-cognitive, operationally-practical and emotional-volitional. Provided a meaningful description of the component the readiness of youth to create a family. Selected prerequisites and influential mechanisms that determine the success of training high school students to create a family.

It is established that the purpose of marriage preparation should be to shaping a person needs in the family, the desire to have a complete family, live in it and respond to it. The need for a young man to have his own family is formed as the need for traditional and socially significant form of implementation and privacy that meets the social nature of man and its objective purpose.

Ready for the family life of young people we identified as complex synthesis results interconnected and interdependent preparation for a family that includes: intellectual-cognitive, operationally-practical and emotional-volitional.

Important role in the formation of preparedness for family life plays the content and nature of premarital behavior, motivation, partner selection, motivation marriage, premarital picture of the family and so on.

This need to connect their personal lives with the life of a person of the opposite sex through intimate personal relationship to it, combine to achieve the traditional “eternal” goals of human existence (it is – love, children, family warmth and happiness, general labor, health, communicate with friends and relatives).

Key words: *family, marriage, a willingness to create a family, premarital stage, components of readiness.*